

הצומח בגבעות הכורכר של בית עובד

יעקב שקולניק

תאור כללי

גבעות בית עובד יוצרות רכס כורכר המצוי בצפוני של מישור פלשת, מערבה לנס-ציונה. הרכס משתרע לאורך קילומטר וחצי בערך, ורוחבו משתנה מאוד ונע בין 200 ל-1,400 מטרים. הרוחב משתנה בגלל "מפרצים" של קרקעות חמרה החודרים בגוף הרכס. מפרצי חמרה אלה נטועים פרדסים. מטע זיתים צעיר נטוע על גב הרכס עצמו.

בדרום רכס הגבעות בנויים כתי מושב בית עובד. דרך אורך חוצה את הרכס מצפון לדרום ומחלקת אותו לשני איזורים מינהליים: החלק שממזרח לדרך נמצא בתחום השיפוט של המועצה המקומית נס-ציונה, ואילו החלק שממערב לדרך שייך למועצה האזורית גן רווה. שטח ניכר מהגבעות מזוהם באשפה וכל פניותינו לטיפול בעניין טרם הועילו. לעתים נתקלים ברעייה ואף הקמת מאהל של בדואים. רישומן של תופעות אלה ניכר היטב בשטח. למרות כל זאת נשאו עדיין מספר קטעים יפים. טיפול נכון בגבעות יכול לאפשר המשך קיומו של רכס זה בצורתו הטבעית, רכס שהוא היפה והחשוב מכל רכסי הכורכר בפלשת.

אקלים

במושב בית עובד נמדדה כמות משקעים של 515 מ"מ גשם בשנה בממוצע. זה פחות מאשר בגליל המערבי (גשר הזיו - 626) בשרון (משמר השרון - 567) אך יותר מאשר בדרום פלשת (נגבה - 460) ובנגב הצפוני (ניר-עם - 390). הטמפ' אינה שונה משאר איזורי מישור החוף. ממוצע טמפ' שנתי נע בין 19°C ל- 21°C (הנתונים לפי השירות המטאורולוגי).

בתי-הגידול העיקריים

הסלע השולט בגבעות בית עובד הוא הכורכר. מאפיין נוסף של הגבעות הוא הלימצאות שכבת חמרה הקבורה בין שכבות כורכריות. שכבה זו נחשפת לעתים, וביחוד בשיפולים הצפוניים

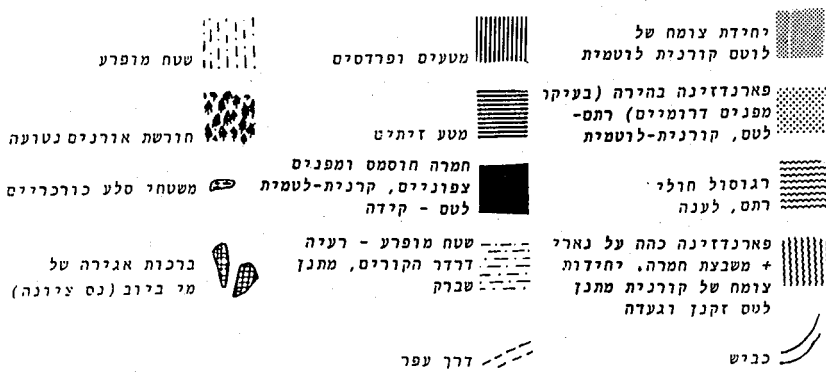
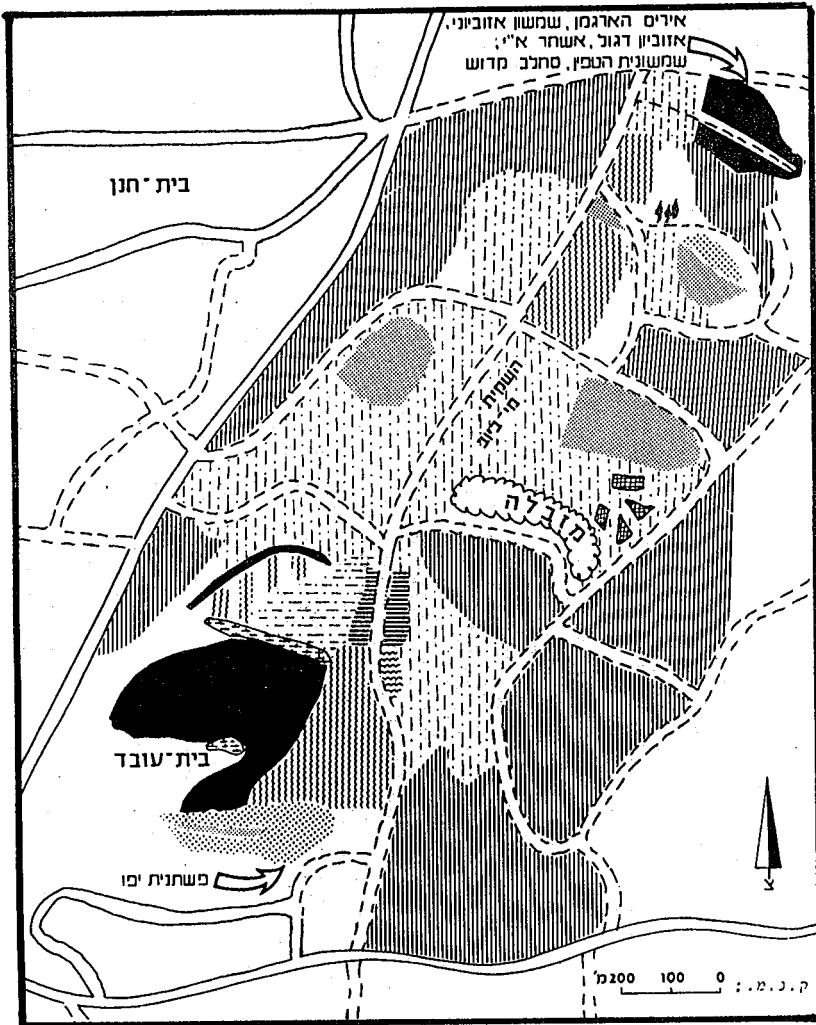
של הרכס. זה מאפשר לצמחיית החמרה לבוא לידי ביטוי, ובכך גדל מגוון הצמחים בשטח לשמחת חובבי הצמחים.

נציין כאן את בתי הגידול העיקריים לפי סוגי הקרקע והסלע העיקריים:

1. פאראנדזינה כהה - זוהי קרקע הנוצרת על גבי כורכר שיש לו קרום של נארי קשה. נפוצה על גב הרכס ובמדרונות מתונים. צבעה חום כהה והיא רדודה מאוד. לעתים דלת גיר ולעתים עשירה בגיר.
2. פאראנדזינה בהירה - קרקע זו נוצרת על גבי כורכר פריך, בדרך כלל במדרונות תלולים. צבעה בהיר והיא גסת-גרגר יחסית לפאראנדזינה הכהה. לפיכך, משק המים וכמות החומר האורגני פחות מיטיבים עם הצמחים. גם קרקע זו עשירה בגיר.
3. חמרה - קרקע אדומה שמוצאה מחול. הצבע האדום נוצר מהתרווחות של מינרלי ברזל. על הרכס ישנה חמרה קלה, חולית, וקרקע כבדה יותר המכילה יותר סילט. ישנם צמחים שהבדל זה בין טיפוס החמרה הוא משמעותי לגביהם.
4. חוסמס - זוהי קרקע חמרה שנתעשרה בגיר. מקור הגיר הוא כנראה בשכבת הכורכר שהיתה בעבר מעל לשכבת החמרה. הגיר הומס, נשטף לשכבת הקרקע שמתחתיו (לחמרה) והתגבש מחדש בצורה של תרכיזים.
5. משטחי סלע - לעתים אפשר למצוא שטחים שהקרקע בהם היא מועטה במיוחד, והטרשים שולטים בנוף.
6. רגוסול חולי - שטח קטן של קרקע חולית בלתי בוגרת מצוי על הגבעה (ראה מפה).
7. שטחים מופרעים - ישנו שטח גדול שמושקה במי הכיוב של נס-ציונה (זוהי הדרך של המועצה המקומית להיפטר מעודפי מי ביוב). כמו כן ישנם שטחי מאהלים של בדוים שננטשו. ישנם מקומות מלאי פסולת ומקומות שסבלו מרעיית יתר. כל השטחים האלה לא נדגמו מבחינת צמחייה.

הצומח בגבעות בית-עובד

בגבעות בית-עובד נמנו 150 מינים של צמחים ש"נקלטו" ב-22 תרשימי צומח. תצורת הצומח השלטת היא בתה צפופה שמרכיבים אותה בעיקר בני-שיח ים-תיכוניים וסהרו-ערכיים. ביניהם יש כתמים של חד-שנתיים שטיפוס תפוצתם הוא בעיקר ים-תיכוני. מצויים 4 עצים בלבד בכל שטח הגבעות: 3 עצי שיזף מצוי, ואשחר א"י המופיע כאן כשיח גבוה. האשחר נשרף בקיץ 1983 אך הוא מגלה סימני התאוששות. נציין כאן את לחידות הצומח השולטות, על-פי בתי-הגידול העיקריים (ראה מפה).

מפת הצומח של גבעות בית עובד.

על פארארנדזינה בהירה - שולטים: קורנית מקורקפת, מתנן שעיר, רותם המדבר, לוטם מרווני, קידה שעירה. מצויים: זקנן שעיר, שמשון סגלגל, געדה מצויה, שברק מצוי, לוטם שעיר, לוטמית דביקה, גפסנית ערבית. במפנים דרומיים מצטרפים: חבלבל החוף, מצילות (כדן) החוף.

כשעולה אחוז הסלע נוצרת חברה אופיינית של קורנית מקורקפת ולוטמית דביקה.

על פארארנדזינה כהה - שולטים: קורנית מקורקפת, סירה קוצנית, מתנן שעיר. מצויים: עירית גדולה, געדה מצויה.

על חמרה סיינית - שולטים: קידה שעירה, לוטם שעיר, לוטם מרוני, קורנית מקורקפת. בצפון הרכס מצויה אוכלוסיה יפה של אזוביון דגול. מלוים: געדה מצויה, סחלב קדוש.

על חמרה חולית - שולטים: שמשון סגלגל, שברק מצוי, רותם המדבר. מצויים: עכנאי שרוע, שרביטן ריסני, דרדר הקורים. יש הרבה חד-שנתיים.

על חוסמס - מאפיין קרקע זו הוא העדר מוחלט כמעט של חד-שנתיים. שולטים: קורנית מקורקפת, לוטמית דביקה. מצוי: לחך מלבין. צמח שאיננו נפוץ אך בלעדי לקרקע זו הוא השמשון האזוביוני. מעניין שישנו דמיון בהרכב המינים בין צמחיה זו לצמחיה של חוארים בהרי יהודה (הר-גילה, הר טליסים).

על הרכס של הרגוסול החולי, ליד מטע הזיתים, צומחת במפתיע יחידה של רותם המדבר ולענה חד-זרעית.

צמחים בעלי עניין מיוחד בגבעות בית-עובד

שמשונית הטפין - משפחת הלטמילים. זהו צמח חד-שנתי נדיר כאן ביותר. נמצאה מציאה בודדת בשיפולים הצפוניים של הגבעות, בקרקע חמרה. הנקודה הדרומית ביותר בארץ שצמח זה נמצא עד כה.

פשתנית לפו - משפחת הלועניתילים. מצוי ריכוז קטן בשיפולים הדרומיים של הגבעות, למרגלותיהם. פשתנית לפו מראה אופי רודולי (גם במקומות אחרים בפלשת), וצומחת כאן בשטח ששרד ממחצבה.

מלענן ריסני - עשב רב-שנתי ממשפחת הדגניים. גדל בנגב בסלעים ובחולות, בבית-עובד

מצוי ריכוז של כמה עשרות פרטים במדרון הדרומי של הרכס. צמח זה מצוי במספר גבעות כורכר נוספות בפלשת, על גבי פארארנדזינה בהירה ובמפנים דרומיים בלבד. בבית-עובד זהו כנראה גבול תפוצתו הצפוני ביותר במישור החוף.

שמשון אזוביוני - בן שיח קטן (משפחת הלטמיים) שאופייני בדרך כלל לחוואר וקירטון חשוף. במישור החוף הוא צמח בלעדי לחוסמס, אך איננו נפוץ. יכול לשמש אינדיקטור לגבי הימצאותה של קרקע זו. בבית-עובד מצוי בצפון הרכס.

אזוביון דגול - ריכוז גדול ונהדר מצוי בשיפולים הצפוניים של הרכס. אופייני לחמרה. כיום לא ידוע אל אוכלוסיה דרומית יותר, אם כי לפי דיווחים מהעבר היה מצוי גם באזור רחובות. יתכן ואפשר למצוא עוד אוכלוסיות בשטחי חמרה נידחים. בקיץ 1983 נשרפה החלקה עם הרבה פרטים של אוכלוסית האזוביון.

אשחר א"י - צמח אופייני לחרשים יובשניים וחרשי ספר, שיתכן והיו באזור. מצוי פרט בודד בשיפולים הצפוניים של הרכס. לאחרונה נמצא אשחר א"י גם בתל אשדוד. עמידותו הרבה לשרפות מנעה, כפי הנראה, את הכחדתו. נשרף גם בקיץ 1983 אך מגלה סימני התאוששות.

אירוס הארגמן - צמח זה מצוי בריכוז גדול מאוד בקרקע חמרה חולית, וישנם עוד פרטים הגדלים פה ושם על הגבעות.

סיכום קצר

גבעות בית-עובד ובגבעות כורכר אחרות בפלשת שולטת, כפי שצינינו, בתה המורכבת מנציגים ים-תיכוניים וסהרו-ערביים. לדעת כותב שורות אלה, בתנאי האקלים השוררים כיום, זהו האזור במישור החוף בו מצוי גבול אפשרות ההתפתחות של החורש הים-תיכוני. אזור פלשת היה מיושב מאז ומעולם בצורה מאסיבית, בהשוואה לאזור השרון הביצתי והפחות נוח להתלישבות. הרעייה, כריתה ושרפות השאירו את אותותיהן, והבתה הוכחה את עצמה כתצורת הצומח המצויה בשווי משקל עם כל גורמי הסביבה: קרקע, אדם. פה ושם אנו מוצאים את נציגי החורש והגריגה הים תיכוניים בצורה שרידית: אשחר א"י, לוטם מרווני ולוטם שעיר. האקלים היובשני יחסית והקרקע הקלה לא מאפשרים התפתחות מהירה של עצי חורש, ולכן הם נדחקים בתחרות עם בני-השיח השולטים כיום באזור. קרבתו של האזור לשטחים החוליים של מישור החוף מאפשרת אספקת זרעים שוטפת של אלה, והתבססותם בשטח ביחוד לאחר הפרעות בתנאי הסביבה.

כיום בולטת לעין התפשטותם של שני נציגים סודניים באזור: שיזף מצוי וזקנן שעיר, המצליחים לחזור דרך בתי-גידול מיוחדים: שיזף מצוי כשטחים מופרעים ושולי שדות;

זקנן שעיר -בבתי-גידול סלעיים וצידי דרכים.

ספרות

1. דן, י. ויעלון, ד. 1976. דרכי ההיווצרות והתפוצה של הקרקעות והנוף בפלשת. מחקרים בגיאוגרפיה של ארץ-ישראל. 9: 74-36.
2. האגף לשימור קרקע וניקוז. 1981. מפת גשם. כמות הגשם השנתית הממוצעת לשנים 1970-1950. משרד החקלאות.
3. ויזל, י., פולק, ג. וכהן, י. 1978. אקולוגיה של הצומח בא"י. הוצאת המדור לאקולוגיה, אוניברסיטת ת"א.
4. פולק, ג. 1984. מקום טוב באמצע הארץ. צמחיית החמרה במישור החוף בסכנת כליה. טבע וארץ, כ"ו: 11-14.

נספח: רשימה מלאה של מיני הצמחים הגדלים בבית-עובד

* - מין אנדמי

בני קלימא

חילף החולות	גיפסנית ערבית
מלענן ריסני	עכנאי שרוע
אספרג ארוך-עלים	קורנית מקורקפת
כספסף חד-פרחי	מתנן שעיר
שרביטן ריסני	זקנן שעיר
תלת-מלען מצוי	געדה מצויה
שמשון אזוביוני	רותם המדבר
לחך מלבין	שברק מצוי
לוטמית ערבית	סירה קוצנית
אזוביון דגול	צמרנית הסלעים
שיזף מצוי	לוטם שעיר
אשחר א"י	קידה שעירה
צחנן מבאיש	שמשון סגלגל
פואה מצויה	עוקץ-עקרב עגול-עלים
ארכובית שבטבטית	לוטמית דביקה
חבלבל כפני	חבלבל החוף*
לענה חד-זרעית	דרדר הקורים*
יבלית מצויה	חד-שפה מצוי

בני חלוף

מרסיה יפהפיה
מרגבית השדה
פשתנית יפו*
פעמונית גפורה
דגנין מצוי
זון אשון
נימית ממולענת
אלמות הכסף
לחך בשרני
ברומית המטאטא
כשות הקורנית
גזר החוף
נוצנית כדורית
זמזומית מצויה
כוכבית מצויה
שררדיה מצויה
סחלה פרפרני
פעמונית קטנה
אירוס הארגמן*
אלקנת הצבעים
נוניאה כרסנית
דבקה פלשת*
חלבלוב מצוי
אספסת מפוצלת
תגית חופית
לחך בלוטי
ספלול קטן
כמנון כרתמי
זעזועית גדולה
דבקה
אספסת הכתרים
לוטוס מצוי
ארנריה מצויה
ניסנית דו-קרנית

בן-חצב סחונני
חצב מצוי
כליינית מצויה
צלבית עשבונית
מרוה מצויה
נורית אסיה
מצילות החוף*
לחך כרתמי
מרקולית מצויה
בן-סירה מיובל
טרשנית שרועה
סביון אביבי
עירית נבובה
קצח השדה
שיכולת-שועל נפוצה
חגוית שעירה
סחלב מצוי
דבקה דקיקה
עירית גדולה
חרחבינה מכחילה
בוצין מפורץ
סחלב קדוש
אירוס ארצישראלי
לופית מצויה
סיסנית הבולבוסיין
זעריר כוכבני
גרניון רך
מקור-חסידה מצוי
כתמה עבת-שורשים
תורמוס א"י*
קוטנדיה פלישתית
שלשון סרגלי
צפרנית מגוונת
כרוב החוף

	פילגון מצוי
	גזיר דקיק
	מרוה דגולה
	תלתן לביד
	מצילחלים מצויים
	תלתן חקלאי
	ברומית שעירה
	חלבלוב השמש
	צלליה הכלאיים
	אזנב מצוי
	דמומית משוננת
	פרע מסולסל
	כרכולת מצויה
	מררית הגליל
	סיסן אשון
	מחטנית משובלת
	דרדית מצויה
	חלוקה ננסית
	קרצף מבורך
	הרדופנין הציצית
113	סה"כ בני חלוף -
37	סה"כ בני קלימא -
150	סה"כ מינים -
	11 מינים אנדמיים

	לשון-הפר המגובבת
	שעורת העכבר
	כתרון עקרבי
	שופרית כרתית
	צפרני-חתול מצויות
	פרג נחות*
	שום תל-אביב*
	שום ארדל
	שפתן מצוי
	נזמית לופתת
	צבעוני השרון*
	שום משולש
	בקיה א"י
	נוציץ עטוף
	קורטס דק
	שלח ספרדי
	חבצלת קטנת-פרחים
	בן-חטה ביצני
	פילגון צרפתי
	שברק נטוי
	תגית קיצית
	ברומית מאוגדת
	קחון החוף*
	פשתה אשונה
	חומעת ראש-הסוס